

Юлияна Стоянова. *Проблеми на психолингвистиката*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2021, 575 с. ISBN 978-619-7433-51-7.

Рецензията представя постиженията и приносите на монографичното изследване на Юлияна Стоянова „Проблеми на психолингвистиката“, чиято значителна част е посветена на представяне на собствени изследвания в областта на психолингвистиката на развитието. Следвайки логиката на лекционния ѝ курс за студенти по логопедия и педагогика, развиван в продължение на 3 десетилетия, книгата на Юлияна Стоянова съчетава класически граматически и нови психолингвистични постижения, предлага много богат преглед на направеното в световната и в българската психолингвистика на развитието, подрежда и обяснява на пръв поглед нелогичния детски език в ясни категории. Резултатът е едно наистина цялостно, пълноценно и съвременно психолингвистично изследване на ранната онтогенеза, каквото до този момент не се е появявало в лингвистичната ни общност.

Ключови думи: психолингвистика на развитието, детски език, езиково развитие

Амбициозното заглавие *Проблеми на психолингвистиката* на Юлияна Стоянова създава очакване за панорамен поглед върху много богатата проблематика на една научна дисциплина, чиято поява преди години обяви за успешно брандиране на отдавна съществуващи лингвистични занимания. Това обаче не отменя присъствието и значението на психолингвистиката в спектъра на интердисциплинарните науки за езика. Не отменя и необходимостта психолингвистиката да бъде представена в сериозни монографични изследвания. Книгата на Юлияна Стоянова си поставя тази цел. В първите стотина страници се задава общата рамка на психолингвистичния интерес към преработването на съобщенията, речниковия фонд, словесните асоциации, редундантността и честотата на езикови единици и структури, видовете памет и паметови механизми, езиковата компетенция и перформация, организацията на дискурса, текста и диалога, комуникативния статус на изказванията и други. Но всъщност всички подбрани психолингвистични проблеми осигуряват основа и преход към останалата много по-обширна част от монографията (от четвърта глава нататък), която предлага изключително плътно и задълбочено представяне на постиженията и на собствените изследвания в областта на психолингвистиката на развитието, или другояче казано – на проучванията на детския език.

Юлияна Стоянова представя проучванията на ранната онтогенеза на езика в диахронен план, като обсъжда постиженията на теоретичните направления и учените, предлагащи обяснение на процеса на езиковото развитие: бихевиоризъм, конструктивизъм, формализъм, функционализъм. Проблемният преглед от първа до четвърта глава акцентира върху пунктовете на различия на изследователите като напр. съотношението между имитативния и творческия аспект в езиковото развитие, между генетично заложените способности и околната среда и възпитанието и др. Авторката не

подминава и българския принос в проучванията на детското езиково развитие, като обръща внимание на ранните изследвания на Иван Георгов – учен, за чието научно наследство Юлияна Стоянова се погрижи, издавайки сборник с негови публикации. Прави впечатление, че имената на изследователи на детската реч от перспективата на лингвистиката и психолингвистиката в българската наука не са много. Всъщност и в генералния преглед на психолингвистичната проблематика българският принос е скромен. На фона на развитието на психолингвистиката в световен мащаб това заключение носи тревогата, че в българското езиковедие някак не се е случило разпалването на интереса на учените и обновяването на академичната среда с актуални и съзвучни с времето си психолингвистични изследвания. Юлияна Стоянова, вероятно осъзнавайки тази печална констатация, е споделила в края на книгата си надеждата, че ще запали интереса на младите изследователи към психолингвистиката.

В петата глава се коментират проблемите при перцепцията на речта от детето: сегментацията и разпознаването на фонемите с техните инварианти, както и проблемите при продукцията на звукови последователности: звуков състав и преход от долингвистичния период на лепета (бъблене) към лингвистичния период на първите думи. В този контекст съвсем логично звучи концепцията на Ж. Пиаже, доразвита от Д. Слобин, за познавателното като основа на езиковото развитие, за ролята на „прото-типните сцени“ и „синтаксиса на действията“ в усвояването на езика.

В главата *Стадии в овладяването на езика* се разглеждат трите най-ранни стадия от детското езиково развитие според основния критерий *брой на думите* в детските изказвания. Предложено е обяснение защо броят на морфемите, възприет от изследванията на Роджър Браун и превърнат в международен критерий за измерване на средната дължина на детското изказване, не е подходящ за езици с богата морфологична система като българския. Обсъждат се и вариантите за описание на структурата на двусловните изказвания на детето: от осевата граматика на Мартин Брейн през осевите модели на Шлезингер и синтактичните модели на базата на фразовата структура на Блуум, Макнийл и Браун до семантичните комбинации на Роджър Браун. Структурата на трисловните изказвания се анализира през синтактичните и семантичните отношения. По този начин, както и в другите глави на книгата, авторката ни превежда през дискусиите по научни казуси, което връща като че ли позагубената практика на научните изследвания да събират всички гласове от научния дебат и да допринасят и със своя критичен поглед към проучването на нерешени проблеми. Именно това писане, което е трудоемко и изисква натрупан опит и знания през годините, разкрива действително подготвения и взискателен към себе си специалист, какъвто е Юлияна Стоянова. Друга съществена особеност на главите на изследването е, че аргументират по различни начини основни тези. Основната теза в шестата глава, че лингвистичната компетенция на детето надхвърля значително лингвистичната му продукция, се доказва през различни интерпретативни ракурси към редица детски изказвания от собствения корпус на авторката. В най-ранните стадии на детското развитие – еднословен, двусловен и трисловен – детските изказвания носят повече информация от комуникативна, семантична и синтактична гледна точка, което показва наличието на асиметрия между компетенция и продукция.

Многословният стадий в детското езиково развитие се коментира в седмата глава. Подробно е разгледано понятието телеграфна реч, въведено от Роджър Браун през 1973 г. Причините за появата и преодоляването на детската телеграфна реч са просле-

дени от авторката през примери, а след това плавно се преминава към разглеждането на индивидуалните вариации в езиковото развитие. Заедно с критериите, които се използват при оценката на индивидуалните вариации на развитието, се обособяват и групите: ранни и късни говорители според скоростта на овладяване, референциален и експресивен, номинален и алтернативен стил на овладяване на езика. Разглеждайки характеристиките на референциалния и експресивния стил на овладяване на езика по Бейтс, Брентън и Снайдър (1988), авторката обобщава тенденция, потвърдена и от българските данни – че „децата, които се намират по-близо до „референциалния“ полюс, са ранни говорители, тези, които заемат „средищно“ място според изследваните маркери на стила на овладяване, са в междинна позиция също и при противопоставянето по скорост на овладяване, докато децата, които следват по-скоро експресивен стил на развитие, спадат към късните говорители“ (с. 197). Като че ли най-интригуващ в тази глава е коментарът на променените стандарти за ранно детско развитие, според които мнозинството български деца, родени след 2000 г., са късни говорители. Сред причините е масовото навлизане на електронните и онлайн медии.

Общуването на възрастните с децата е разгледано през регистровите особености на езика на възрастните. Юлияна Стоянова класифицира стратегиите на т.нар. опростени регистри и характеризира ролята им в етапите на езиково развитие на детето.

Резултатите от прегледа на овладяването на звуковата страна на езика показват, че благодарение на фонетико-фонологичното равнище се преработват по-ефективно и единиците от по-високите езикови равнища. Затова Юлияна Стоянова посвещава следващите глави на проблемите в овладяването на лексикалната, морфологичната, синтактичната система. Главата, посветена на овладяването на лексиката, включва данни за количествените и качествените характеристики на семантичните полета на българските деца. Особено интересни са изследванията върху несъвпадението в значението между стандартната и детската дума. Това ме подсеща, че проблемите със семантизацията се разглеждат и в едно друго по цел психолингвистично изследване на Пенка Пехливанова (Бурова), представено в книгата ѝ „Чуждите думи – никога свои“ (2014), в което експерименти със студенти показват трудностите при семантизирането на думи от чужд произход в българския език. Очевидно психолингвистичният инструментариум се е доказал в изследванията, проследяващи грешките в усвояването на лексикалното значение.

Детската креативност, намерила израз в образуването на окказионални думи, често става основа на лингвостилистични експерименти в общуването и на възрастните. Липсата на внимателно проучване на овладяването на устойчиви словосъчетания е отчасти компенсирана от твърде любопитните редове с примери за отклонения при овладяването на фразеологизми. Още повече, че в електронните медии все повече зачестяват грешки в употребата на устойчиви словосъчетания, които показват незавършен процес на усвояването им в детска възраст.

Овладяването на морфологичната структура е развито много подробно, като са анализирани особеностите при усвояването на граматичните категории на имената. Повече отклонения се наблюдават при местоименията, но трудностите при българската темпорална система са повече и анализът им води до разграничаването на четири стадия на овладяване на понятието *време* и средствата за означаването му. Допълнително са разгледани проблемите при осъзнаването на темпоралния дейксис, формите на преизказване, залогите и възвратните форми на глагола, наклоненията на глаго-

ла. Отношението на авторката към свръхгенерализациите в детската реч е като към творчески аспект на усвояването на езика и точно тази интерпретация е резултат от психолингвистичния ѝ поглед към отношенията норма – отклонение. Подобни интерпретации на отклоненията и грешките в речта на възрастните като творчески акт се откриват в анализите на чужди и български психолингвисти и все още предизвикват възмущението на езиковедите нормативисти.

В главата за неизменяемите лексико-граматически класове се разглежда овладяването на наречията, предлозите и някои частици. Тъй като съюзите се реализират в изречението, то тяхното овладяване е включено в главата за синтактичното развитие, която подробно и прецизно разглежда не само нарастването на дължината на детските изказвания, но и усложняването на синтактичната им структура. Акцентът в анализа пада върху съгласуването в изречението, в именната група, както и върху синтактичните връзки в словосъчетанията и изречението. Словоредните модели в речта на детето и мястото на клитиките са истинско предизвикателство, с което Юлияна Стоянова се е справила великолепно, като обобщава, че българските деца използват в най-ранните си стадии всички възможни словоредни комбинации и също доста рано започват да овладяват сложния словоред на българските клитики, като допускат само един тип грешки.

В глава шестнадесета са коментирани и проблемите със синтактичното отрицание и употребата на пасивни конструкции. Появата на сложни изречения и изграждането на дискурсна компетентия води до заключението, че синтактичното развитие на българските деца е доста ускорено, тъй като в речта им още преди 3-годишна възраст са регистрирани почти всички видове подчинени изречения. Тогава се изгражда и дискурсната им компетентия, тъй като те са в състояние да продуцират кратки, но свързани надизреченски единства, състоящи се от 4-5 изречения. Обяснението, което дава Юлияна Стоянова, е, че изреченската структура в българския език е с по-голяма прозрачност, т.е. с ясни и еднозначни отношения между семантика и формална реализация на изреченските елементи.

В предпоследната глава на книгата се коментира комуникативно-прагматичното развитие като основно предизвикателство пред българските деца. Акцентът в нея пада върху постепенното овладяване на съобщителните, подбудителните, пермисивните и въпросителните изречения. Те са пряко свързани с темата на следващата глава – социализирането на децата. Откриват се аспекти на езиково осъзнаване: самокоригиране, склонност към езикови игри и етимологизиране, способност за метаезикови коментари и интерес към писмената реч. Много интересни са примерите за езикови игри, в които детето нарича змея *гадник*, защото е *гаден*. Чрез овладяването на речевия етикет децата успяват да изградят социално приемливо поведение.

Следвайки логиката на лекционния ѝ курс, развиван в продължение на 3 десетилетия, книгата *Проблеми на психолингвистиката* на Юлияна Стоянова съчетава класически граматически и нови психолингвистични постижения, предлага много богат преглед на направеното в световната и в българската психолингвистика на развитието, подрежда и обяснява на пръв поглед нелогичния детски език в ясни категории. За да изпълни целта на монографията, авторката пише немалко нови текстове и преработва стари. Резултатът е едно наистина цялостно, пълноценно и съвременно психолингвистично изследване на ранната онтогенеза, каквото до този момент не се е появявало в лингвистичната ни общност. Убедена съм, че книгата ще запали

интереса и желанието на бъдещи изследователи да попълнят празнотите в тази богата проблемна област, защото детският език е творчество, вдъхновение и предлага отговори, които сме забравили къде да търсим.

ЛИТЕРАТУРА

ЕФТИМОВА, АНДРЕАНА. Психолингвистика – що е то? // *Littera&Lingua*, пролет 2011 (гост-редактори Стоянова, Ю., А. Ефтимова). ISSN 1312-6172. <http://www.slav.uni-sofia.bg/lilijournal/index.php/bg>

REFERENCES

EFTIMOVA, ANDREANA. Psiholingvistika – shto e to? // *Littera&Lingua*, prolet 2011 (gost-redaktori Stoyanova, Yu., A. Eftimova). ISSN 1312-6172. <http://www.slav.uni-sofia.bg/lilijournal/index.php/bg>

The review presents the achievements and contributions of Yuliana Stoyanova's monographic study "Problems of Psycholinguistics", a significant part of which is devoted to presenting her own research in the field of developmental psycholinguistics. Following the logic of her lecture course for speech therapy and pedagogy students, developed over 3 decades, Yuliana Stoyanova's book combines classical grammar and new psycholinguistic achievements, offers a very rich overview of what has been done in world and Bulgarian developmental psycholinguistics, arranges and explains the seemingly illogical children's language into clear categories. The result is a truly complete, fully-fledged and modern psycholinguistic study of early ontogenesis, the likes of which has not been available in our linguistic community until now.

Prof. Andreana Eftimova DSc

ORCID ID: 0000-0001-9232-7243

Web of Science Researcher ID: L-7416-2017

Sofia University St. Kliment Ohridski

15 Tzar Osвoboditel Blvd.

Sofia 1504, Bulgaria

e-mail: a.eftimova@uni-sofia.bg